

Zur Geschichte des Rechts. Festschrift für Gernot Kocher zum 65. Geburtstag. Hrsg. Markus Steppan, Helmut Gebhardt (= Grazer Rechtswissenschaftliche Studien, Band 61), Leykam, Graz 2006 [2007], ss. 511

W dniu 7 stycznia 2007 r. uroczystość obchodzono w Graz 65. urodziny profesora Gernota Kochera. Ceremonia poświęcona była nie tylko przypomnieniu osiągnięć Jubilata, ale i prezentacji specjalnej książki jemu dedykowanej przez 41 autorów z Austrii, Danii, Holandii, Niemiec, Polski, Słowenii, Szwajcarii i Węgier. Zasadą przyjętą przez większość autorów było nawiązanie do wątku badawczego podjętego wcześniej przez Jubilata.

Dziedzina, w której najbardziej znany jest G. Kocher jest ikonografia prawna. Ceniony jest on nie tylko jako autor szeregu studiów, ale i monografii poświęconej ikonografii prawnej. Rozwinięciem jego koncepcji badania prawa zajęła się Colette R. Brunschwig, ukazując drogi, a nawet konieczność ścisłej współpracy znawców ikonografii prawnej z projektantami i plastykami przygotowującymi ilustracje stanowiące załączniki do tekstów aktów prawnych, jak i przeznaczonych do materiałów popularyzujących prawo. Johannes W. Pichler, podkreślając osiągnięcia prof. G. Kochera w zakresie badania wizualnych przejawów prawa, omówił tworzoną przez siebie platformę multimedialną poświęconą historii prawa: *Europa zwischen Unrecht und Recht*.

Znany badacz Zwierciadła Saskiego, Heiner Lück, tym razem przedstawił swe rozważania dotyczące relacji prawa kanonicznego i rzymskiego oraz władzy świeckiej i duchowej w drezdeńskim ilustrowanym rękopisie Zwierciadła. Niżej podpisany zanalizował sposób przedstawiania pastorałów w najstarszych polskich źródłach ikonograficznych (należą do nich drzwi gnieźnieńskie i płockie, nagrobki, naczynia i szaty liturgiczne, witraże, monety, pieczęcie). Natomiast węgierski historyk prawa Istvan Kajtár przygotował szkic przedstawiający orła jako symbol władzy. Z kolei Elisabeth Vavra podjęła próbę zweryfikowania stereotypu kata, jako osoby pozbawionej honoru. Na wybranych przykładach pokazała, że bywało inaczej: mógł on nosić strój z herbem miasta, zawierano z nim umowy, jego pozycja określona była w statutach miejskich a do tego w ikonografii przedstawiany był jako przystojny i dobrze ubrany mężczyzna.

Ważne informacje można przekazać także za pomocą herbów. Thomas Olechowski dokonał analizy znaczenia prawnego herbów zdobiących pałac Czeskiej Kancelarii Nadwornej w Wiedniu, zajmowanej dziś przez Sąd Konstytucyjny i Najwyższy Sąd Administracyjny. Herby symbolizują nie tylko władców, ale i podległe im terytoria. W wiedeńskim kręgu tematycznym pozostał też Christian Neschwara, który przedstawił historię upamiętnienia w formie pomnika ustawionego na dziedzińcu arkadowym uniwersytetu w Wiedniu twórcy ABGB Franza Zeillera (urodzonego w Grazu). Natomiast Olav Moormann van Kappen na przykładzie księstwa Geldrii i hrabstwa Zutphen pokazał różnice w procedurze sądownictwa lennego, wykorzystując przekazy ikonograficzne, a także obiekty archeologiczno-prawne (*Das Gestühl des geldrischen Lehnsrichters*). Źródła ikonograficzne wykorzystał także Otto Fraydenegg-Monzello (*Kirchliches und weltliches Strafinstrument: Ein Streit im 17. Jahrhundert zwischen dem Landgericht Kapfenberg und der Pfarre St. Lorenzen im Mürztal um eine Prechel*) dla zbadania sposobu umiejscowienia i stosowania gąsiora, który używany był zarówno przez sądownictwo kościelne, jak i świeckie. Dietlinde Munzel-Everling punktem wyjścia do rozważań uczyniła figurę cesarza Maksymiliana I na jego cenotafie w Insbruku. Zmarły cesarz klęczy przed świętym Rolandem. Okazuje się, że w rzeczywistości nie jest to święty, lecz rycerz Roland, siostrzeniec Karola Wielkiego, symbol wolności. Autorka przedstawiła miejsca występowania Rolanda w Austrii, sposób ukazywania postaci i utrwalenia jej w legendach.

W problematykę szeroko pojętej historii prawa wprowadza Wilhelm Brauneder, rozważając znaczenie terminu „księga” (codex, liber) i konkurujących z nim pojęć. W średniowieczu

były to m.in. Year-Book, Spiegel, Tafel, Landrecht, Ordnung, lecz od końca XVIII w. znów zaczyna przeważać księga – Buch (np. w nazwach kodeksu cywilnego zachodniogalicyskiego, ABGB czy kodeksu cywilnego NRD). Claud Dieter Schott omówił z kolei historię prawa przedstawioną na łamach wydanej w 1493 r. w Norymberdze „Kroniki świata”, której autorem był niemiecki lekarz i historyk Hartmann Schedel (1440-1514). Natomiast wymiarem sprawiedliwości wobec poddanych klasztoru franciszkanów w słoweńskim mieście Ptuj zajął się Borut Holcman. W klasztorze tym znajdowała się też wartościowa biblioteka zawierająca wiele ksiąg prawnych. Nawiązał on w ten sposób do wieloletniej współpracy z Jubilatem oraz wspólnych seminariów poświęconych prawu miasta Ptuj.

W badaniu przeszłości niezależnie od tego, czy jako oś rozważań wyznaczamy przestrzeń, ludzi, struktury, osiągnięcia czy procesy, ważne jest co przyjmujemy za „środek”, centrum, przedmiotu badań. Wychodząc z tego założenia, Harald Heppner zastanawia się nad znaczeniem środka dla ustalenia, czym jest historia południowo-wschodnio-europejska, zarówno jako przedmiot badań, jak i przedmiot dydaktyczny. Dwa kolejne artykuły pokazały zasadność wieloaspektowego badania zagadnień prawnych. Konieczności budowania zamków, wynikającą z prawa lennego, a w późniejszych czasach dorabiania, polepszania „historii”, na przykładzie zamku Prampero i rodu Cucagna przedstawił Reinhard Härtel, pokazując możliwość weryfikacji tradycji, jak i źródeł dzięki współpracy historyków, historyków prawa i archeologów. Przedmiotem rozważań Wolfganga Schilda w artykule pt. *Holda zwischen und jenseits von Göttin und Hexengestalt. Eine christliche Geschichte* stała się natomiast germańska bogini Holda, przewodniczka zmarłych i istot demonicznych, przyjaznych i wrogich ludziom, opiekunka nowo narodzonych i zmarłych. Można powiedzieć, że Holda to bogini sprzeczności, uważana była bowiem również za czarownicę. W. Schild dokonał porównania m.in. z Dianą i Herodiadą, a także Matką Bożą.

Trzy artykuły dotyczą prawa małżeńskiego. Eszter Cs. Herger przedstawiła, jakie czynniki decydowały o przyjęciu i kształcie prawa małżeńskiego w 1894 r. (były to przede wszystkim tradycja, wielonarodowy i wielowyznaniowy charakter państwa, rozwiązania przyjęte w innych systemach prawnych), natomiast Ulrike Aichhorn – ewolucję praw i obowiązków żony w prawie austriackim od końca XVIII w. do początków XXI w. Autorka podkreśla, że rodzina jest podstawą społeczeństwa i że długo utrzymywał się pogląd o podziale funkcji (dominacja mężczyzny w zakresie prawnym i ekonomicznym). Zwyciężył jednak pogląd o konieczności zrównania praw kobiet i mężczyzn (w Austrii nastąpiło to dopiero w 1975 r.). Postulaty zrównania szans kształcenia i wykonywania zawodu przez kobiety oraz zrównania ról małżonków (praw, obowiązków i odpowiedzialności) zawarła Marianne Weber, socjolog i historyk prawa w wydanej w 1907 r. książce pt. *Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung*, a wyrażone tam poglądy omówiła Evelyn Höbenreich.

Nawet gdy konstytucja przewiduje gwarancje dla prawa własności, to i tak z różnych powodów dokonuje się pewnych ograniczeń. Janez Kranjc (*Das Eigentumsrecht zwischen Ideologie und Rechtsgeschichte*) pokazał niebezpieczeństwa ingerencji w konstrukcję prawa własności z powodów ideologicznych na przykładzie zmian w prawie jugosłowiańskim, gdy wyodrębniono powszechną własność narodu i własność spółdzielczą. Herwig Stiegler zajął się natomiast zakresem własności nieruchomości ograniczanej przez prawa sąsiedzkie – od prawa rzymskiego po Kodeks Napoleona i BGB, a na tym przykładzie także problemem recepcji i sposobem prowadzenia dyskusji w nauce prawa. Natomiast Gunter Wesener wyjaśnił genezę (od źródeł z XIII w. poczynając), stosowanie i znaczenie terminu „Einantwortung” (np. w § 797 i 819 ABGB, gdzie mowa o przyznaniu, przysądzeniu spadku).

Kolejną grupę tworzą prace z zakresu prawa publicznego. Koncepcja osobistego sprawowania władzy przez władzę wymagała wykształcenia odpowiednich instytucji w sytuacjach, gdy nie mógł on jednak tego czynić. Arno Buschmann zanalizował poglądy, które wyraził Johann Friedrich Reitemeier w 1789 r. w dziele pt. *Grundsätze der Regentschaft in souveränen*

und abhängigen Staaten. Punktem wyjścia do rozważań dla Ditleva Tamma był obraz, który w 1863 r. namalował hiszpański malarz José Casado de Alisal. Przedstawia on zaprzysiężenie zgromadzenia konstytucyjnego w 1810 r. nieopodal Cádiz w Andaluzji. Inny obraz przedstawia zgromadzenie w Eidsvoll, dziś na terenie Oslo, gdzie w 1814 r. uchwalona została tzw. konstytucja eidsvollska, proklamująca niepodległość Norwegii. Autor dokonał nie tylko porównania obu przekazów wizualnych, ale i wybranych problemów obu konstytucji. Ku czasom nam bliższym skierował swą uwagę Kurt Ebert, który przedstawił zmieniające się koncepcje zasad konstytucji Rosji Radzieckiej i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, skupiając się przede wszystkim na rozważeniu problemu koncepcji państwa federacyjnego, które faktycznie było państwem jednolitym.

W księdze jubileuszowej dedykowanej G. Kocherowi znalazły się także inne artykuły przedstawiające rozwój prawa publicznego w krajach monarchii habsburskiej i państwach z nich powstałych. Reakcję parlamentu styryjskiego na wprowadzenie nowego prawa podatkowego w 1789 r. przedstawiła Anita Pretenthaler-Ziegerhofer w artykule pt. *Die Reaktion der steirischen Stände auf die Steuer- und Urbarmalregulierung vom 10. Februar 1789*. W czasie, gdy we Francji wybucha rewolucja, w Styrii uważano się za najwierniejszych poddanych najjaśniejszego pana, wnosząc do niego petycję w sprawie podatków. Krisztina Korösné Delacasse zajęła się stworzeniem struktur organizacyjnych adwokatury na Węgrzech w XIX w., natomiast Vesna Rijavec ukazała zadania notariusza w zakresie unikania sporów sądowych (m.in. poprzez postępowanie pojednawcze) w świetle nowych regulacji prawnych w Słowenii, w której w 1995 r. został odnowiony notariat łaciński. Natomiast wykorzystaniem opinii rzeczoznawcy w mediacjach toczących się w ramach postępowania administracyjnego w Austrii zajął się Sascha Ferz. Z kolei Martin F. Polaschek pokazał różnice w rozwoju samorządności miast i wsi w prawie austriackim, wskazując na kierunki dalszego rozwoju. Podkreślił nieodzowność skupienia się gmin na zasadniczych zadaniach własnych, konieczność wzrostu świadomości w zakresie odpowiedzialności, możliwość przekazywania zadań osobom prywatnym, jeśli mogą je wykonać taniej i lepiej, a także konieczność umocnienia pozycji gmin w konstytucji.

Wśród artykułów można też wyodrębnić grupę poświęconą prawu karnemu. Do najsurowiej karanych przestępstw należało w średniowieczu zarówno bicie monet bez zgody władcy (Falschmünzerei), jak i fałszerstwo pieniędzy (Geldfälschung). Ale i w późniejszych czasach problem ten nie został zlikwidowany. Elke Hammer-Luza zbadła to zagadnienie na podstawie styryjskich procesów sądowych toczących się w XVIII i XIX w. Z problematyką tą koresponduje artykuł Martina Pennitza o prawie bicia monety w świetle poglądów rzymskiego prawnika Quintusa Cervidiusa Sceevoli i ich prywatnoprawnych konsekwencji w średniowieczu. Wolność wyrażania poglądów, w tym krytyki rządu, należy dziś do fundamentów państwa demokratycznego. Helmut Gebhardt ukazał ewolucję instytucji prawnych służących ograniczeniu tej wolności w Austrii w XIX i XX w. Ewolucję konfiskaty mienia i przypadku narzędzi przestępstwa w ramach systemu sankcji karnych przedstawił Markus Steppan, natomiast wydalenie i przymusowe odstawienie pod strażą (w literaturze austriackiej XIX i początków XX w.) omówiła Ilse Reiter-Zatloukal.

Kilka artykułów zaliczyć można do biograficznych, nawiązują bowiem do pewnych aspektów niezwiązanych z twórczością naukową Jubilata, lecz innymi aspektami jego działalności. Prof. Gernot Kocher był dziekanem Wydziału Prawa Uniwersytetu w Graz od 1991 do 2005 r., obecnie jest dziekanem Wydziału Nauk Społecznych (wobec problemów z wyborem dziekana na tym wydziale rektor powierzył prof. Kocherowi pełnienie tej funkcji; później natomiast, niespodziewanie, wydział sam zdecydował się na powierzenie mu funkcji dziekana). W tym czasie obowiązywały trzy ustawy określające organizację wewnętrzną uniwersytetów, a mianowicie z 1975, 1993 i 2002 r. Anneliese Legat poświęciła swój tekst pierwszemu okresowi działania prof. G. Kochera, czyli statusowi prawnemu dziekana i wydziału w świetle ustawy z 1975 r. (Universitätsorganisationsgesetz).

W 1912 r. na uniwersytecie w Grazu Hans Groß założył Instytut Kryminologii. Następami tego uznanego za twórcę kryminalistyki naukowca byli profesorowie Adolf Lenz i Ernst Seelig. Niestety instytut obecnie już nie istnieje. Zlikwidowane zostało również założone przez Hansa Großa muzeum kryminologiczne. Dzięki staraniom G. Kochera zbiory jednak ponownie uporządkowano i w 2003 r. otwarto Muzeum Kryminologiczne, zawierające różnego rodzaju dowody rzeczowe, rysunki i fotografie oraz dokumenty. Historię i znaczenie tej kolekcji i ekspozycji przedstawił Christian Bachhiesl. Natomiast Elisabeth Schöggel-Ernst zbadała pod kątem historycznoprawnym posesję należącą do prof. G. Kochera (*Zur Geschichte des Hauses Sulztal 43. Eine besitzgeschichtliche und quellenkritische Untersuchung*), a Gerhard Thür opisał seminaria organizowane z inicjatywy G. Kochera, polegające na rozpatrywaniu, przede wszystkim przez studentów, wybranych procesów i problemów o znaczeniu historycznym (*Rhetorik im Rechtsunterricht: Clinicum Antike Rechtsgeschichte*).

Całość zamyka bibliografia publikacji Jubilata, którą przygotowali Eckhard Riedl i Isabel-la Harkam. Niezależnie od całej twórczości prof. Gernota Kochera oraz artykułów jemu dedykowanych, już samo zestawienie bibliograficzne stanowić może inspirację do nowego spojrzenia na dzieje prawa.

ANDRZEJ GULCZYŃSKI (Poznań)

Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde. Hrsg. von Louis Carlen, Bd. 23-24, *Schulthess, Zürich 2006-2007*

Dwa kolejne tomy wydawanego od 1978 r. czasopisma przynoszą wartościowe opracowania z zakresu archeologii, etnografii, ikonografii i symboliki prawnej, a także historii prawa. Osobą, której archeologia prawa wiele zawdzięcza, jest zmarły w 2004 r. Hermann Baltl, profesor uniwersytetu w Graz, autor wielokrotnie wznawianego podręcznika austriackiej historii prawa. L. Carlen (*Hermann Baltl und die Rechtsarchäologie und Rechtliche Volkskunde*, Bd. 23: 2006, s. 9-12) przypomniał jego osiągnięcia, w tym habilitację dotyczącą etnografii prawnej¹ i wzorcową dla badań regionalnych pracę poświęconą archeologii prawnej Styrii². W dwóch artykułach przypomniano natomiast zasługi innego badacza, Karla Siegfrieda Badera, który w 1953 r. w Zurychu założył stację badawczą poświęconą językowi prawnemu, archeologii i etnografii prawnej (Forschungstelle für Rechtssprache, Rechtsarchäologie und Rechtliche Volkskunde). Jego działalność w zakresie etnografii prawnej przedstawił Theodor Bühler (*Karl Siegfried Bader als Förderer der rechtlichen Volkskunde*, Bd. 23: 2006, s. 13-25), podkreślając, że był on, podobnie jak Witold Maisel, zwolennikiem odróżnienia archeologii od etnografii prawnej. Natomiast Stefan Sonderegger (*Karl Siegfried Bader als Philologe*, Bd. 23: 2006, s. 27-41) przedstawił zasługi K.S. Badera w zakresie językoznawstwa prawnego, w tym dla badania nazw pól (niw), świadczących o dawnych związkach z prawem.

Szczególną rolę w historii prawa odegrał Lateran, centrum kościelnej i świeckiej władzy papieży. L. Carlen w artykule *Der Lateran in Rom als Rechtsort* (Bd. 24: 2007, s. 11-25) pokazał, jakie znaczenie miało to miejsce jako rezydencja papieży (stracił znaczenie w czasach niewoli awiniońskiej; po odbudowie w XVI w. stał się letnią rezydencją; obecnie jest siedzibą wikariusza dla archidiecezji rzymskiej), miejsce wyboru papieży i odbywania soborów. Szcze-

¹ H. Baltl, *Die Zimmerische Chronik als Quelle rechtlicher Volkskunde*, Freiburg i. Br. 1942.

² Ibidem, *Rechtsarchäologie des Landes Steiermark*, Graz 1957.